NOTE PE MARGINEA UNOR IHTIONIME ROMÂNEȘTI (I)

DE

VALENTIN ȚURLAN

În cele ce urmează, ne propunem să sugerăm etimologii pentru cîteva ihtionime românești de circulație mai restrînsă.

BOIÁN s.m. „boiștean" (*Phoxinus phoxinus*, Linné, 1758). E reținut de Antipa, *Pescăria*, 117 și 774, pentru Banat. Provine din scr. *bojan* „Phoxinus..." (vezi *Slovar'*, 182). Băcescu, *Peștii*, 71, înregistrează derivatul *boianiór* 'id.' pentru „jud. Mehedinți, com. Bala, pe apa Rîienilor".

BOULEÁN s.m. „avat" (*Aspius aspius*, Linné, 1758) înregistrat de Antipa, *Fauna*, 170 și Vasiliu, *Peștii*, 207. Credem că nu este rezultatul unei metafore, cum se consideră în DA, ci al unei etimologii populare. La baza lui stă sl. *bolen* „avat", aflat în polonă, cehă, slovenă, sîrbocroată și ucraineană (vezi *Slovar'*, 137). Precizarea sursei trebuie legată de aria de circulație a ihtionimului. Din Antipa, *Fauna*, 170, s-ar putea deduce că ihtiologul l-a întîlnit la turtucăieni și la populația de pe malul Dunării muntene. În acest caz, o raportare la ucr. *bolen'* se impune.

FAT s.m. „avat" (*Aspius aspius*, Linné, 1758). Băcescu, *Peștii*, 137, îl menționează și pentru jud. Dolj. Vasiliu, *Peștii*, 207, dă forma *făt*, fără localizare. E rus., ucr. *fat*, care numește aceeași specie (vezi *Slovar'*, 136—137).

FUGÁR s.m. „obleț" (*Alburnus alburnus*, Linné, 1758). Înregistrat de Băcescu, *Peștii*, 133, pentru jud. Bihor și Vasiliu, *Peștii*, 204, fără localizare. În sîrbocroată este numit și *brzac*, *brzak*, *brzan* „fugar" (*Slovar'*, 134). Nu este exclus deci un calc, deși faptul ar fi tot atît de posibil, plecînd de la română, și pentru sîrbocroată.

LEANCĂR s.m. „boiștean" (*Phoxinus phoxinus*, Linné, 1758). Îl găsim la Vasiliu, *Peștii*, 147, fără localizare, și la Băcescu, *Peștii*, 36, 72, cu precizarea: „j. Neamț, Pipirig (numele culeș de Dr. Antipa)". Nu știm dacă acest nume se mai folosește și cît, dar prezența în zona menționată este interesantă, întrucît, dintre limbile vecine, numai sîrbocroata ne poate oferi un oarecare corespondent: *zelenkara* [1], pe care-l înregistrează M. Hirtz, *Rječnik narodnih zooloških naziva*. Kn. III, *Ribe*, Zagreb, 1956, (ap. *Slovar'*, 182). Făcînd apropierea de mai sus, avem în vedere că în explicarea formei românești intervine și etimologia populară.

[1] Culoarea verde-închis justifică denumirea dată în sîrbocroată. Vezi corespondentele românești *verdeț*, *verzișor*, *verzișoară*, în Muntenia, la Băcescu, *Peștii*, 72.

BDD-A1382 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:29 UTC)

NÉMEȘ s.m. „cosac" (*Abramis ballerus*, Linné, 1758). DLR înregistrează „*nemeș* [1] subst. (Regional) Numele unui pește nedefinit mai de aproape (Scăieni — Ploiești)", cu accent, formă de plural și etimologie necunoscute, după care se face trimiterea la sensul „de dimensiuni potrivite, nici prea mare nici prea mic ; p. ext. frumos", cu circulație prin Oltenia, al lui *nemeș*[2]. Noi l-am întîlnit cu sensul „cosac" la Făcăeni — jud. Ialomița (inf. Nedelcu D. Nedelcu) și Gostinu — jud. Ilfov (inf. Surdu D. Radu). „Cosacul *nemeș* sau *nemeșul* — spunea informatorul din Făcăeni — e ca plătica, dar mai lungăreț și are oase multe". Ihtionimul este rezultat deci prin elipsa termenului determinat din îmbinarea *cosac nemeș*, îmbinare despre care Antipa, *Fauna*, 164, ne spune că era folosită de pescarii turtucăieni pentru indicarea exemplarelor mai mari de *Abramis bellerus*. Așa stînd lucrurile, *nemeș* [1] nu-și mai justifică prezența în DLR ca articol lexicografic de sine stătător.

OVĂSÉL subst. (cu sens colectiv) „puiet de pește" ; înregistrat de Băcescu, *Peștii*, 42, pentru fostul județ Baia (Bogdănești, Rîșca — pe apa Rîștei) : „se numesc așa tot soiul de puieți de pești mici cît boabele de ovăz : clean, mreană, porcușori, sub 4 cm, care se prind numai la leasă. «Ovăselul face borșul bun»". Sensul în discuție este reținut — plecînd de la Băcescu — și în DLR, litera *O*, s.v., care consideră că avem a face cu *ovăs* + suf. dim. *-el*.

În polonă, ucraineană, belorusă și rusă întîlnim, pentru *Leucaspius delineatus* (Heckel, 1843) — numit la noi și *pleavă*, *plevușcă* — denumirile *owesek*, *oves*, *ovsjanka*, *malaja ovsjanka* (vezi *Slovar'*, 164—165). O întrebare apare firesc : denumirea românească a fost dată independent, ori e derivată de la un ihtionim **ovăs* „pleavă", „plevușcă" (*Leucaspius delineatus*), neînregistrat și provenit, la rîndu-i, din ucr. *oves* „Leucaspius...", cu circulație îndeosebi în Galiția (vezi *Slovar'*, 165) ? Credem că sîntem mai îndreptățiți să optăm pentru a doua ipoteză. Nu poate fi exclusă cu totul nici posibilitatea de a ne afla în fața unui calc după pol. *owesek* 'id.' (<*owies* „ovăs" + suf. dim. *-ek*), folosit, probabil, de către populația de origine poloneză din zonă.

PREUTEÁSĂ s.f., înregistrat, pentru *Rhodeus sericeus* (Pallas, 1776), *Rhodeus amarus* (Bloch, 1782), în jud. Ilfov (în jurul Comanei, comuna Budeni) și în jud. Gorj (Băcescu, *Peștii*, 62), și ca nume al unui pește nedeterminat, în jud. Mehedinți (Băcescu, *Peștii*, 184). DLR reține, pentru Oltenia și Muntenia, sensul „boarță" (*Rhodeus sericeus*, Pallas, 1776), metaforic, al lui *preoteasă* < *preot* + *suf. -easă*.

Pare să fie un calc după ucr. *popadicja*, *popadja*, *popad'ka*, *popačka*, nume înregistrat pentru acest pește în *Slovar'*, 184.

RĂSPĂR s.m. E cunoscut ca nume dat mai multor specii de pești, numite regional și *meles* (*Acerina schraetser*, Linné, 1758), *biban* (*Perca fluvialilis*, Linné, 1758), *ghiborț* (*Acerina cernua*, Linné, 1758). Referindu-se la *Acerina cernua*, Băcescu, *Pești*, 109, spune că numele *zborîș*, *răspăr*, *ferezar* etc. i-au fost date acestei specii de la țepii tari și lungi, adevărate țepușe, care mai au și darul de a se „zborși" sau „zburli". Caracteristicile menționate au fost socotite, probabil, ca lămurind numele și de ȘĂINEANU, D.U. și de CADE, care explică ihtionimul din *răs-*(pref.) și *păr*. În DLR, ihtionimul *răspăr* este înregistrat cu etimologie necunoscută.

Socotim posibilă o trimitere la rus. *raspër*, bg. *rasper* „avat" (*Aspius aspius*, Linné, 1758), motivînd-o printr-o confuzie între specii, dovedită și de faptul că numele *vespe* și *vrespere*, date îndeosebi avatului, se întîlnesc —

BDD-A1382 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:29 UTC)

după Băcescu, *Peștii*, 58 și 108 și Vasiliu, *Peștii*, 241 — și pentru *Acerina cernua*. Că putem invoca o confuzie, ne dovedește următoarea precizare făcută de Antipa, *Fauna*, 33 : pescarii români turtucăieni, care folosesc ihtionimul *răspăr*, pentru biban și ghiborț, socotesc că *Acerina schraetser* este *corcitură de biban cu șalău* (s.n.) [2]. Folosit, probabil, mai întîi pentru *Acerina schraetser* numele s-a putut extinde — prin relații ușor de făcut — la *Perca fluviatilis* și *Acerina cernua*. Să amintim și că peștii celor trei specii au, întocmai ca avatul, carnea albă și sînt foarte răpitori.

În ce privește folosirea ihtionimului *răspăr* pentru *Acerina cernua*, socotim util să menționăm că Băcescu, *Peștii*, 108, deși îl înregistrează pentru Ilfov, Teleorman, Olt, Mehedinți și Argeș, precizează că „este amintit precis numai pentru Znagov" (de Antipa, *Fauna*, 33). Circulația ihtionimului *răspăr* îndreptățește raportarea în primul rînd la bg. *rasper*, provenit, la rîndu-i, din rusă, unde *raspër* reprezintă o variantă a lui *šerespër* (vezi *Slovar'*, 136, 137). Trebuie avut în vedere că, de fapt, cei care au răspîndit ihtionimul *răspăr* au fost pescarii turtucăieni, prezenți, după Antipa, *Fauna*, 33, „în mai toate apele noastre". În sensul soluției propuse de noi pledează și formele *răsper* și *rasper*, înregistrate, pentru *Acerina cernua*, în jud. Teleorman, la Băcescu, *Peștii*, 49 și 108. Față de formele *răsper* și *rasper*, mai apropiate de numirea bulgărească, forma *răspăr* se motivează prin etimologie populară.

SACAGÎȚĂ (și *sacajiță*) s.f. „cîră" (*Cobitis taenia*, Linné, 1758). Înregistrat, cu un plural *sacagéle*, de Băcescu, *Peștii*, 84, pentru fostul județ Rădăuți („pe Suceava d.p. com. Grănicești, Frătăuții Noi"). Numele, crede ihtiologul, ar fi în legătură cu faptul că peștele în cauză are puțină carne : „e sec, seacă (*sacă*, în pron. locală), cum îmi spunea Ilie Sarcinschi din Frătăuți" (p. 85). Se explică din ucr. *sikavicja*, aflat între alte nume date lui *Cobitis taenia* (vezi *Slovar'*, 202).

SECRET (și *sicrét*) s.m. „șalău" (de fapt, specia numită *Lucioperca volgensis*, Gmelin, 1788), întîlnit de noi la Potelu — Ianca, jud. Olt și Ostrov, jud. Tulcea. Dicționarele noastre nu-l înregistrează. Îl reține, fără localizare, Vasiliu, *Peștii*, 215.

Provine din rus., ucr. *sekret* „șalău" (*Lucioperca lucioperca*, Linné, 1758 și *Lucioperca volgensis*, Gmelin, 1788), ihtionim pe care-l găsim — pentru Nistru, Don, zona de nord a Mării Azov — la A.S. Klykov, *Kratkij slovar' rybackich promyslovych slov*, Moscova, 1951, p. 59, Dal', IV, 17 și în *Slovar'*, 231, 232. Dal', IV, 17 consideră că are a face cu un sens derivat al subst. *sekret* „taină". Pentru cine știe cît de „căutat" este șalăul și cunoaște pratica pescarilor de a face ca acest pește să nu prea ajungă la punctele de colectare, relația *sekrel* „șalău" — *sekret* „taină" devine explicită. E posibilă și o altă legătură : inițial, denumirea a putut fi atribuită numai exemplarelor mici, care, aflîndu-se „sub măsură", se cereau ferite de ochii oficialităților.

ȘFEI s.m. (*Rhodeus sericeus*, Pallas, 1776, *Rhodeus amarus*, Bloch, 1782), înregistrat de Băcescu, *Peștii*, 64, pentru jud. Vaslui, în zona bălților Bîrladului, cu precizarea „nume auzit de la o țărancă ce vindea chitici (printre ei și *Rhodeus*) în piața Vasluiului, în iulie 1941". Pentru origine, Băcescu, *Peștii*, 64, îl compară cu *șfeia*, formă pe care însă nu o înregistrează. Este, cu siguranță, vorba de *șveia*, nume pe care ihtiologul îl reține pentru *Alburnus*

[2] Carnea răspărului, scrie Antipa, *Fauna*, 33, aduce la gust cu cea a șalăului.

BDD-A1382 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:29 UTC)

alburnus (Linné, 1758)[3], în com. Iordănești (R.S.S. Ucraineană)[4]. Înregistrînd cuvîntul[5], DLR îl prezintă cu etimologie necunoscută. Deși apar două impedimente, unul privind conținutul și altul privind forma, trimiterea la ihtionimul *șveia*, menționată mai înainte, ni se pare îndreptățită.

Primul impediment pare a fi acela că *șfei* numește pe *Rhodeus sericeus* și *Rhodeus amarus*, iar *șveia* pe *Alburnus alburnus*. El poate fi ușor depășit dacă avem în vedere că, fiind vorba de un „pește mărunt", confuzia între specii este ușor de făcut[6]. De altfel (și nu numai în ihtionomia românească), sînt frecvente situațiile cînd același nume este dat, în locuri diferite, unor specii diferite. Rezolvarea celui de-al doilea impediment, de natură fonetică, se poate face plecînd de la un posibil plural *șfei* (<*șvei*) al lui *șveia*.

La originea lui *șveia* pot sta rus., ucr. *svija*, care numesc pe *Alburnus alburnus* (Linné, 1758)[7], dar și pe *Phoxinus phoxinus* (Linné, 1758) și pol. *szwija* (*Alburnus alburnus*, Linné, 1758), *szweja* (*Alburnoides bipunctatus*, Bloch, 1782); vezi *Slovar'*, 130, 134, 165, 179, 181. Dacă avem în vedere localizarea menționată de Băcescu, *Peștii*, 134, pol. *szweja* se cere luat în considerație în primul rînd.

ȘUICĂ s.f. (și masc. *șuic*) (*Alburnus alburnus*, Linné, 1758). Înregistrat de Băcescu, *Peștii*, 134, ca nume larg cunoscut, pentru fostul județ Baia, zona Siretului. Ihtiologul citat îl explică astfel: „numele e desigur în legătură cu forma turtită și îngustă a peștelui: am auzit bunăoară expresii ca acestea: «Podețul e mai șueț decît cleanul» sau «Soreața e mai șueață decît sabița» (*Alburnus* n.p.), Nucet, județul Dîmbovița".

În DLR, ihtionimul este derivat din *șui*[8] cu suf. *-că*. La *șui*[8], adj., subst. (mai ales în Muntenia) „zvelt", „subțire", „îngust", DLR înregistrează și sensul (regional) „numele unui pește nedefinit mai îndeaproape". Vezi, în această situație, *șuie*, ihtionim reținut de Băcescu, *Peștii*, 185, pentru județul Neamț. Apare, după cum se vede, o oarecare nepotrivire: *șui* „zvelt" „subțire", „îngust" circulă, mai ales, în Muntenia, iar *șuică* (*Alburnus alburnus*, Linné, 1758) în Moldova.

Considerăm mai probabilă o explicație plecînd de la *șuvaica*, nume curent pe Nistru (vezi Băcescu, *Peștii*, 134) și avînd la bază ucr. *švaĭka* „Alburnoides..." (vezi *Slovar'*, 131). La modificarea formei ihtionimului ucrainean (*švaĭka* > *șuáĭcă* > *șuícă*) va fi putut contribui și apropierea de rom. *șui*[7] „smintit, țicnit; prost, nătîng", existent în Moldova.

ȚÎCLĂN (și *țiclán*) s.m. „obleț" (*Alburnus alburnus*, Linné, 1758). Înregistrat de Băcescu, *Peștii*, 134 și 138, pentru jud. Mehedinți, și Vasiliu, *Peștii*, 204, fără localizare. Relativ la acest ihtionim, Viorel Păltineanu scrie următoarele: „Și *țiclan* ar putea fi explicat pornind tot de la micimea sa, avînd în limba română, dialectal, *țiculean* (afectiv) «persoană tînără, adolescent» (în Cotmeana, Argeș), asociat cu *țîcă* «mic» și *țînc* **1** «copilaș», «băiețaș»; **2** (învechit) «puiul anumitor animale și (zool.) *țîncul pămîntului* = «cățelul

[3] Vezi p. 134, unde se întreabă: „O fi vecin cu șfei?"
[4] Fostul județ Storojineț.
[5] În primul rînd după Băcescu, *Peștii*, 54, 64.
[6] Mai ales cînd nu ne aflăm în fața unui pescar, cum este cazul informatorului (singurul!) citat de Băcescu, *Peștii*, 64.
[7] În ucraineană și pe *Leucaspius delineatus* (Heckel, 1843).

BDD-A1382 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:29 UTC)

pământului» (v. DM)"[8]. Menționăm că lingvistul amintit nu exclude nici posibilitatea unui derivat de la *ficlă* „numele unui instrument de prins raci" cu sufixul *-an*[9].

În ce ne privește, credem că la originea lui *ficlan* (*ficlean*) se află denumirile *čekleja*, *škleja*, *šakleja*, *šekleja*, *ščekleja*, *ščjakleja*, date de pescarii ruși lui *Alburnus alburnus* (vezi *Slovar'*, 134), denumiri al căror reflex a putut fi **ficleie*, neatestat, de la care s-a refăcut un masculin **ficlei*, aflat la baza derivatului *ficlan*.

TRAPAZĂN s.m. „șalău sub 30 de cm lungime" sau, cum spun pescarii, „care nu vine la măsură". În DLR găsim *trapazan* s.n.: **1** „legătură care ține vîsla la barcă"; **2** „pridvor, prispă; împrejmuire, gard la prispă"; **3** „balustradă" și *trapezan* s.m. „șalău sub 30 cm lungime". Primul este explicat prin tc. *trabzan*, iar al doilea este cu etimologie necunoscută.

În limbajul pescarilor din zona Dunării, *trapazan*, cu variantele *trapezan*, *strapazan*, *strapezan* etc., are sensurile: **1** „cuiul (de regulă din lemn) de care se leagă lopata la barcă" și **2** „șalău sub 30 cm lungime", care „nu vine la măsură" (legală). Precizăm aici că legătura care ține lopata prinsă de cuiul bărcii se numește în mod obișnuit *cujbă* sau *ujbă*. Folosirea lui *trapazan* cu acest sens, înregistrat în DLR, este, explicabil, accidentală.

În articolul *Elemente turcești și grecești în terminologia pescuitului din limba română*, „Buletinul Universității din Galați", fascicula I, Științe sociale și umaniste, II (1979), p. 55, am arătat că sensul „șalău mic" a apărut, metaforic, plecînd de la sensul „cuiul de care se leagă lopata" cu care cuvîntul *trapazan*, provenit din tc. *trabzan*, se folosește în terminologia bărcii[10]. Față de cele de mai sus, considerăm că DLR trebuie să adauge la *trapazan* sensurile „cui de care se leagă lopata la barcă" și „șalău sub 30 cm lungime", renunțînd la tratarea lui *trapezan* — simplă variantă — ca articol lexicografic de sine stătător.

SIGLE

Antipa, *Fauna*	= Grigore Antipa, *Fauna ichtiologică a României*, București, 1909.
Antipa, *Pescăria*	= Grigore Antipa, *Pescăria și pescuitul în România*, București, 1916.
Băcescu, *Peștii*	= M. Băcescu, *Peștii, așa cum îi vede țăranul pescar român*, București, 1942.
Dal'	= Vladimir Dal', *Tolkovyi slovar' živogo velikorusskogo jazyka*, I—IV, Moscova, 1956.
Slovar'	= G.U. Lindberg, A.S. Gerd, *Slovar' nazvanij presnovodnych ryb SSSR*, Leningrad, 1972.
Vasiliu, *Peștii*	= George D. Vasiliu, *Peștii apelor noastre*, București, 1959.

NOTES SUR QUELQUES ICHTYONYMES ROUMAINS (I)

RÉSUMÉ

L'étude propose des étymologies pour quelques ichtyonymes roumains de circulation restreinte : *boian*<scr. *bojan* ; *boulean*<ucr. *bolen'* ; *fat*<rus., ucr. *fat* ; *fugar* — calqué sur le

[8] *Numele peștelui* Alburnus alburnus (*„obleț"*) *în terminologia populară*, în „Cercetări de lingvistică", XVI, 1971, nr. 2, p. 247.

[9] *Ibidem*, nota 14.

[10] Vezi Valentin Țurlan, *Din terminologia bărcii în zona Dunării*, în LR, XX, 1971, nr. 1, p. 43.

BDD-A1382 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:29 UTC)

scr. *brzac, brzak* „fugitif" (bien que le fait inverse soit tout aussi possible pour la langue serbo-croate, à partir du roumain) ; *nemeș* — résultat de l'ellipse du terme déterminé dans la combinaison *cosac nemeș* ; *ovăsel* — calqué sur le pol. *owesek* (<*owies* „avoine"+suff. *-ek*) ; *preuteasă* — calqué sur l'ucr. *popadicja, popadja, popad'ka, popačka* ; *răspăr*<rus. *raspër*, bg. *rasper* ; *sacagiță*<ucr. *sikavicja*; *secret*<rus., ucr. *sekret*; *șfei* (<*șvei*), pluriel de *șveia*<rus., ucr. *svija* et le pol. *szwija* ; *șuică*<*șuvaică*<ucr. *švaïka* ; *țiclan*<rus. *čekleja*, dénomination dont le reflet a pu être **țicleie*, non-attesté, à partir duquel l'on a refait le masculin **țiclei* qui se trouve à la base du dérivé *țiclan* ; *trapazan* : le sens „sandre de petites dimensions" est apparu métaphoriquement, à partir de celui de „clou auquel l'on attache l'aviron", sens avec lequel le mot *trapazan*, provenu du turc *trabzan*, s'emploie dans la terminologie de la barque.

Universitatea din Galați,
Str. Republicii, nr. 47

BDD-A1382 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:29 UTC)